

Szocializmus kori krimi, kár, hogy nem lett belőle film. Ahogy a kitelepítéstől féltő, jó családból való tulajdonos átmenekíti kincsszámba menő ezüstserlegeit a vidéki plébániára [esetleg Pécsi Sándor lehetett volna a jó szándékú pap], majd jön a rendőrségi és osztrák kapcsolataival egyaránt dicsekvő ellenszenves nepper, aki felbecsültetés ürügyén elviszi, majd „a postán elhagyja” az iker-serleg egyik felét, és utána azt bizonygatja, úgyis csak értéktelen másolat volt.

PAPP Júlia

AZ „ELVESZTETT” SERLEG

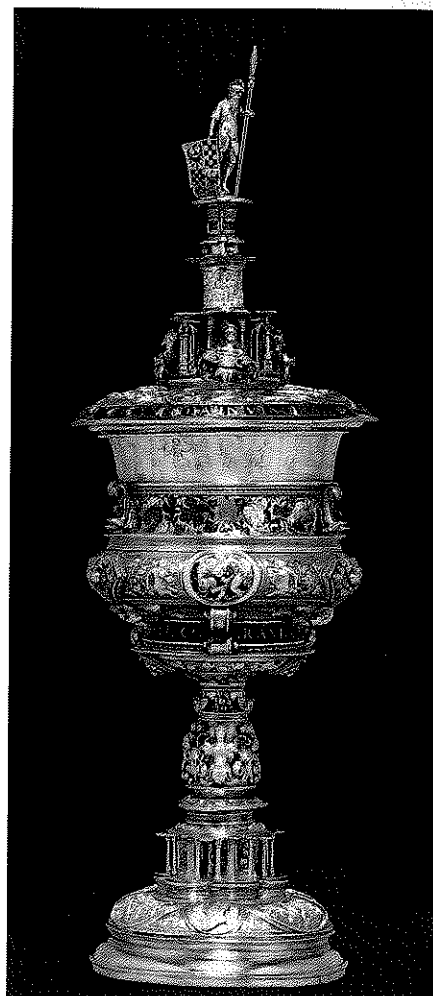
MŰKERESKEDELEM ÉS MŰTÁRGYVÉDELEM

AZ 1950-ES ÉVEKBEN

1945 és 1960 között – ahogy Mravik László megfogalmazta – a „műtárgyak cseréje sokkal inkább bűvópatakszerűen történt, mint ennek előtte és utána bármikor. A majdnem totális piachiány következtében, a közgazdasági racionalitásnak megfelelően a fekete piac vette át az értékek közvetítését.”¹ A korszak nem intézményes műkereskedelméről – a dolog természetéből adódóan – nagyon kevés írott forrás, levéltári adat áll rendelkezésünkre, története még szinte teljesen feltáratlan.² Az Iparművészeti Múzeumban, illetve a Magyar Országos Levéltárban található néhány irat némi fényt vet a jó szándékú, tapasztalatlan „amatőröket” és a gyakorlott „profikat” olykor véletlenszerűen összekapcsoló információs és közvetítői hálózat működésére. A történet rávilágít arra is, hogy az állami műtárgyvédelmi rendszer hatékonyan működött: amikor az Iparművészeti Múzeum tudomására jutott, hogy egy jelentős nemzeti történeti értékkel bíró iker-serleg egyik fele eltűnt, a legrövidebb időn belül intézkedett a megmaradt darab védetté nyilvánításáról és múzeumi letétbe helyezéséről.

Egy sziléziai fejedelem esküvői ajándékának szánt pompás reneszánsz serlegen, az ún. Rummy-serlegen³ kívül a Vas megyei Rummy család birtokában volt egy kisebb méretű 16. századi kettős serleg is.⁴ Bár erre az ötvöstárgyra a 19. században jóval kevesebb figyelem irányult, mint az 1880-as években külföldre került nagy serlegre, ismert volt itthon. Az iker-serleg – melynek rajza szerepel id. Storno Ferenc 1856-ból származó vázlatkönyvében – ki volt állítva az 1865. évi pozsonyi régészeti bemutaton.⁵ Az árvízkárosultak megsegítésére rendezett 1876-os pesti kiállítás katalógusában nem szerepelt, bár Lipp Vilmos naplója szerint a nagy serleggel együtt a két kisebbet is felküldték a tárlatra,⁶ az 1884. évi ötvösmű-kiállításon viszont bemutatották.⁷ A kettős serlegről a kiállításon szereplő számos tárgyhöz hasonlóan galvanoplasztikai másolat készült, melynek egy példánya jelenleg is megtalálható az Iparművészeti Múzeum galvanoplasztikai gyűjteményében.

A Förster Ottó (1854–1911) országgyűlési képviselő tulajdonában lévő (az ő birtokába házasság révén került) iker-serleg rajza illusztrálta – más tárgyakkal együtt

© Christie's Images Ltd.

A Rummy-serleg, 1538 [?] | Magántulajdon

– a *Pallas Lexikon* Ötvösség címszavát.⁸ A kettős serleg fényképe szerepelt Ráth Györgynek az iparművészet történetét és sajátosságait bemutató 20. század eleji kiadványában is.⁹

Az ikerserleg történeti értékét növeli, hogy nagy valószínűséggel a 16. századtól a Rummy család birtokában volt: Rummy István (?) 1550. június 8-án kelt, Nádasdy Tamáshoz írott levelének pecséttrajza – úgy vélem – a hólyagos ikerserleget ábrázolja. A páncélos kar által tartott ikerserlegnek ennél jóval élethűbb, pontosabb rajza fedezhető fel egy későbbi Rummy-pecséten.

Az ikerserleg egy ideig a Nemzeti Múzeumban volt letétben, 1912-ben azonban visszakerült az egy évvel korábban elhunyt Förster Ottó örököseihez. Az, hogy a serleget eladási szándékkal adták be a Nemzeti Múzeumba, abból a ceruzás feliratból derül ki, amely a Régészeti Adattárban lévő, a kettős serleget ábrázoló fénykép kartonján van. A Nemzeti Múzeum archív műtárgyfényképei között még két olyan – feltehetően az 1930–1940-es évekből származó – fotográfia található, mely az ikerserleget ábrázolja. Elképzelhető, hogy a fotók készítése és a múzeum adattárában való elhelyezése összefügg azzal, hogy 1929-ben „a múzeumi szervezet átalakításával egyidejűleg rendelkeztek »a művészeti, tudományos, történeti vagy muzeális szempontból különösebb értékkel bíró ingóságoknak (ingó műemlékeknek)« – a tulajdonos értesítése mellett történő – nyilvántartásba vételéről...”¹⁰ Az ikerserlegről a Nemzeti Múzeumnak – mint láttuk – volt tudomása, tulajdonosát a korábbi adatok alapján nem volt nehéz megtalálni.

Az újonnan felbukkant forrásokból¹¹ kiderül, hogy a serlegek 1954-ben öröklés útján kerültek akkori tulajdonosához, aki azokat a rábakovácsi plébánián helyezte el. Az ötvöstárgyaknak a plébániára történő átvitele mögött a vallásos buzgalom mellett talán egyfajta védekező ösztönt is sejthetünk: az 1950-es évek politikai légkörében nemigen volt tanácsos értékes műtárgyakat magántulajdonban tartani, hiszen a kitelepítések indokát gyakran éppen az érintettek vagyonszáma, „burzsoá” volta szolgáltatta. A kitelepítettek műtárgyait – gyakran még a csak annak látszó tárgyakat is – a múzeumokba szállították, ahol a bekerült anyag listázása, raktározása sokszor nehézkesen ment. Részben ezzel függött össze, hogy a hazai műgyűjtemények a múzeumi szakemberek számára az 1970–1980-as évekig nehezen nyíltak meg.¹² Arra, hogy az ikerserleg – a levelekben található néhány utalással ellentétben – nem ajándékként, hanem letétként került az egyházhoz, abból következtethetünk, hogy a plébános – amikor vevő jelentkezett – teljes jóhiszeműséggel segített a családnak az értékesítésében.

A múzeumokról és műemlékekről hozott, 1949. évi 13. törvény „– a mai gyakorlathoz hasonlóan – átfogóan rendelkezett a magántulajdonban levő ingó műtárgyak védelméről, kötelező erővel pontosan előírva, hogy a tulajdonosoknak legkésőbb még 1949. december 31-ig be kell jelenteniük a muzeális értéket képviselő tárgyaikat. Kivételi tilalmon túl, bejelentési kötelezettség terhelt a tulajdonost akkor is, ha a tárgyat értékesíteni kívánta.”¹³ Azt természetesen – ahogy az egyik vele készült interjúban Sinkó Katalin is hangsúlyozta – a tulajdonosnak egyedül nehéz volt eldöntenie, hogy a birtokában lévő tárgyak közül mi muzeális érték és mi nem.¹⁴

A Rummy család kettős serlege. Fénykép, 1912 körül Magyar Nemzeti Múzeum, Régészeti Adattár

A Romy család kettős serlegének egyik fele.
Galvanoplasztikai másolat. Iparművészeti Múzeum,
Budapest, Galvanoplasztikai Gyűjtemény

1959 nyarán – a rábakovácsi plébános közvetítésével – Magasi Kiss László jelentkezett a családnál, hogy megvásárolná az ikserleget, melynek két darabjéért 11 000 forintot ígért. Az 1950-es évek hazai legális műkereskedelmének egyetlen intézménye a Mária Terézia által 1773-ban alapított Első Magyar Királyi Zálogház többszörös átalakítása során 1951-ben létrehozott Bizományi Áruház Vállalat (BÁV)¹⁵ volt, melynek profilja az antik és egyéb ezüstdísz tárgyak megvásárlására, bizományba vételére és értékesítésére is kiterjedt. Mivel a háború után újrainduló, kiállításal egybekötött aukciókat 1950 májusában megszüntették, 1957-ig „a cég mű-

kereskedelmi tevékenysége a kiépülő bizományi bolthálózatra korlátozódott...”¹⁶ Az árak zuhanását nemcsak a legális műkereskedelem mesterséges korlátozása és monopolizálása okozta, hanem az is, hogy a határok lezárásával megnehezült a műtárgyak korábban virágzó külföldi értékesítése.¹⁷ A változások hatására megerősödtek azok az informális csatornák, amelyek segítségével a műtárgyak – többnyire nyilván a BÁV-nál elérhetőnél magasabb áron – gazdát cseréltek. A BÁV szokásos árainál jelentősen többet kínált az ügylet kezdetén az ikserleget vevőjelöltje is: az 1957-ben újrainduló aukciók első katalógusaiban az ezüstserlegek, -kupák jóval kisebb kikiáltási árral indultak, mint a darabonként 368 gramm (együtt 736 gramm) súlyú ikserleget „feketén” kínált 11 000 Ft – igaz, 17. századinál korábban nem találunk a kínálatban. Az 1957. évi I. aukción például szerepelt egy 18. századi, 670 gramm súlyú augsburgi fedeles kupa, melynek kikiáltási ára 3500 forint volt, egy 17–18. századi, 126 grammos erdélyi ezüstserlegé pedig 700 forint.¹⁸ A következő aukción egy 1802-ből származó, 680 gramm súlyú ezüstkupát 700 forintért hirdettek.¹⁹ Ennek a 2. számú aukciós katalógusnak a Szépművészeti Múzeum Könyvtárában őrzött példányában található egy gépirásos Függelék, mely szintén aukción szereplő tárgyak listáját tartalmazza, közöttük a következő tétellel: „426/a. Nagy fedeles kupa. Ezüst, vert alakos és virágdísszel, befoglalt érmékkel. 3380 g. – 3400,-” Bár a kupa keletkezési idejét nem tudjuk, a súlya majdnem ötször akkora volt, mint az ikserlegé, a kikiáltási ára viszont csak a harmada annak, amit a történetünkben szereplő vásárló kínált.

A serlegeket birtokló, 1945-ig földbirtoke család tulajdonában volt – mint a levelezésből kiderül – néhány festmény és porcelán is. A festményeket az ügyletben szereplő vevőjelölt nem túl kvalitatív késő barokk munkákként említi, melyek értékesítését megnehezíti méretük – talán túl nagyok voltak. A vevő egyik levelében négy festményről ír, melyek – úgy tűnik – szintén a plébánián voltak, s melyek együttes becsértékét (9000 forint) majdnem a két 16. századi ezüstserlegével meg egyezőnek (11 000 forint) vélte. Bár a műtárgyak eladási szándékát feltehetően az is motiválta, hogy a családnak szüksége volt

a pénzre, nem ez lehetett a kizárólagos ok, a kereskedő által megvásárolni szándékozott porcelánokhoz ugyanis a tulajdonos ragaszkodott.

Az ügylet során a vásárló – 5500 forint kaució lefizetése mellett – vizsgálatra elvitte az ikserleget egyik felét, melyet – állítása szerint egy budapesti postán – elvesztett. A vevőjelölt leveleiben arról igyekezett meggyőzni a tulajdonosokat, hogy a serleg rossz minőségű, 19. század végi másolat volt, ezért a felajánlott vételárnak csak a töredékét éri. Ha a serleg nem kerül elő – írja – hajlandó ennek a jóval kisebb összegnek (pár száz forint) a dupláját fizetni, s kéri vissza a kaució és az újabb ár közötti különbséget. Bár leveleiben gyakran hivatkozik a rendőrséggel való kiváló kapcsolataira, nem tudjuk megítélni, hogy ennek mennyi volt a valóságalapja. A fennmaradt levelekből, vallomásokból az mindenesetre kiderül, hogy a hazai múzeumi rendszer működését jól ismerő, az ötvösművészethez értő, tapasztalt kereskedő volt. Külföldi kapcsolatokkal is rendelkezhetett, egyik levelében utalást tett egy esetleges osztrák vásárlóra.

Amikor kiderült, hogy a vevőjelölt nem tudja visszaadni a vizsgálatra elvitt egyik serleget, a tulajdonos az Iparművészeti Múzeumhoz fordult annak érdekében, hogy hivatali segítséggel visszakapja az eltűnt darabot. Bár a múzeum vezetése a serleg „elvesztésének” körülményeit is

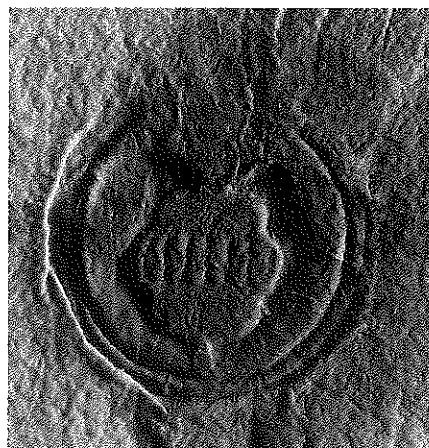

Storno Ferenc: A Romy család ikserlege. Ceruzarajz, 1856, Soproni Múzeum, Sopron, Storno-gyűjtemény

tartalmazó jegyzőkönyvet elküldte a Budapesti Rendőr-főkapitányságra, arra vonatkozóan nem találunk adatot, hogy a serleg előkerült volna. A múzeum munkatársai Rábakovácsiban megtekintették az ikerserleg megmaradt darabját, melyet az igazgató az Elnöki Tanács 1954. évi 13. sz. tvr. 2. §-a alapján a múzeumban helyeztetett el, majd a Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Osztálya által védetté nyilvánított. Az eljárás mód egyébként nem ebben a korszakban született: az 1922-ben, Klebelsberg Kunó (1875–1932) vallás- és közoktatásügyi miniszter által létrehozott Országos Magyar Gyűjteményegyetem Tanácsának feladata volt azoknak a magántulajdonban lévő, kiemelkedő történeti, művészeti vagy régészeti értékkel bíró műkincseknek a kiviteli engedélyezése, melyeket a múzeumok nyilvántartásba vettek: „Ezek esetében a kiviteli engedély indokolás nélkül megtagadható volt, s ekkor tárgyalás – vagy végső esetben kisajátítás – útján a tárgy közgyűjteménybe került.”²⁰

A levelekből nem derül ki, hogy az ügylet pénzügyi vonatkozásait a tulajdonos a vevőjelölttel végül hogyan zárta le, annyit tudunk csak meg, hogy a vevő – miután a tulajdonos értesítette arról, hogy az Iparművészeti Múzeum szakértői a megmaradt serleget eredetinek tartják – beleegyezett abba, hogy az 5500 forintnyi kaucióból a család 2700 forintot megtartsa.

A serleg tulajdonosa 1970-ben azzal a kéréssel fordult a múzeumhoz, hogy vagy vásárolják meg az ötvöstárgyat, vagy engedélyezzék, hogy visszakaphassa. A műtárgy a Művelődésügyi Minisztérium határozatával – a védettség napjainkig is érvényes fenntartásával – 1974-ben viszszerült a tulajdonoshoz.

Rumy címeres pecsét 1550-ből
Magyar Országos Levéltár, Budapest

Bár az üggyel kapcsolatba került rábakovácsi plébános egyik, a tulajdonoshoz írt levelében egyértelműen leírta, hogy az ikerserleg különbözők a külföldre került nagy serlegtől, s az ikerserleg megmaradt felének 1959. évi védettségi határozatában is pontos tárgyleírás szerepel, az ebben a leírásban olvasható „ún. rumi serleg” kifejezés később félreértésre adott okot. 1974-ben az Iparművészeti Múzeum munkatársa egy feljegyzésében – az 1884. évi országos ötvösműkiállítás említett katalógusára hivatkozva – hangsúlyozza, hogy a múzeumban letétbe helyezett serleg nem a nevezetes „Rumy-serleg”. 1974-ben a Művelődési Minisztérium Múzeumi Főosztálya a múzeum kérésére új védettségi határozatot hozott, melyben az előző határozatban olvasható tárgyleírás szerepel, az „ún. rumi serleg” kifejezés azonban már nem.

• • •

- 1 Mravik László: A hatvanas évek magyar műgyűjtése. In: *Hatvanas évek. Új törekvések a magyar képzőművészetben*. Kiállítás a Magyar Nemzeti Galériában 1991. március 14. – június 30. Budapest, 1991. 33.
- 2 Az utóbbi időben a témában megjelent néhány visszaemlékezés, illetve az érintettekkel – gyűjtőkkel, kereskedőkkel, múzeumi szakemberekkel – készített interjú, közülük számos az *Artmagazin*-ban. Vö. Martos Gábor: *Műkereskedelem. Egy cápa ára*. Budapest, 2013. 199–204.
- 3 Papp Júlia: *A Rumy-serleg története*. Budapest, 2008.
- 4 Vö. Papp i. m. 2008. 81–84.
- 5 Névsorozata azon ipar, régészeti és műkiállításnak mely a magyar orvosok és természetbúvárok összejötté alkalmával Pozsonyban rendeztett. A kiállítás megnyílik 1865. év Aug. 27-ikén. Nyomatott Sieber örök. Pozsonyban. 68.
- 6 Lipp Vilmos: A Vas megyei régészeti egyesület Naplója és a tagok névjegyzéke. Szombathely

16/2 72 (Közl: Mayer László). In: *Vasi Szemle*, 1991 (45), 3. sz. 443.

7 A magyar történeti ötvösmű-kiállítás lajstroma. Megnyitott 1884. év február hó 17-én. Budapest, (é. n.) 47–48.

8 *A Pallas nagy lexikona*. XIII. kötet, Budapest, 1896. 691–693. Ötvösművészet I. tábla

9 Ráth György: *Az iparművészet könyve*. Budapest, 1912. III. kötet. 103.

10 Buzinkay Péter: Műtárgyaink – ingó műemlékeink – védelme. In: *Műemlékvédelem. Kulturális Örökségvédelmi Folyóirat*. (46) 2002. 1. szám, 37. Vö. „Ami pedig a múzeumok nyilvántartásait illeti: ezeket már a húszas években, a Klebelsberg Kunó idején hozott törvénynek megfelelően létrehozták. Már az akkori műtárgyvédelmi törvény is arra kötelezte a múzeumokat, hogy kialakítsák a magángyűjtemények kiemelkedő tárgyainak nyilvántartását. Ezt úgy végezték el, hogy a különböző kiállításokon szereplő és a magángyűjtemények ismert tárgyait fotós kartonokra dolgozták fel.” Martos Gábor: „Nem a semmiből jött elő a mai magyar műkereskedelem” Sinkó Katalin művészettörténész, a BAV volt becsüese, a Magyar Nemzeti Galéria nyilvántartási Főosztályának volt munkatársa. In: *Artmagazin* (9) 2011/2. 51.

11 Az iratokra Horváth Hilda, az Iparművészeti Múzeum munkatársa hívta fel a figyelmemet – fogadja ezért ezúton is hálás köszönetemet.

12 <http://muzeumcafe.reblog.hu/mravik-laszlo-elszomorito-ez-az-egesz-visszaadas-kerdes>

13 Buzinkay i. m. 2002, 38.

14 Martos i. m. 2011, 51.

15 Botos János: *A Bizományi Kereskedőház és Záloghitel Rt. és jogelődei története, 1773–1993*. Budapest, 1993; Koltai Gábor – Rácz Attila – Rózsavölgyi Andrea: *Szépség, szenvedély, századok. A 240 éves BAV műkereskedelmi üzletágának története*. Budapest, 2013.

16 Koltai – Rácz – Rózsavölgyi i. m. 2013, 62.

17 Műgyűjtés – mint állampolgári kötelesség. Kovács Dezső műkereskedő és gyűjtő visszaemlékezései. In: *Artmagazin* (1) 2003/1. 47.

18 Bizományi Áruház Vállalat 1. sz. művészeti aukciója. 1957. szeptember. 453. és 495. tétel, 36–37.

19 Bizományi Áruház Vállalat 2. sz. művészeti aukciója. Budapest, 1958. december. 432. tétel, 27.

20 Buzinkay i. m. 2002, 37.

Rumy címeres pecsét az ikerserleg rajzával
Magyar Országos Levéltár, Budapest